

УДК 631.115.11 (477.83)

Франчук І. Б., к.е.н., доцент[©]*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького*

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті подано загальну характеристику господарювання особистих селянських господарств та основні тенденції їх розвитку і ефективності функціонування.

Ключові слова: господарства населення, сільськогосподарські підприємства, посівні площі, валова продукція, сільськогосподарські культури.

Постановка проблеми. Особисті селянські господарства є основними виробниками продукції сільського господарства в усіх регіонах країни. Особливо значна їхня роль у малоземельних регіонах, до яких належить Львівська область. Вони стали основою фізичного та економічного виживання більшої частини сільського населення під час соціально-економічної кризи 90-х років минулого століття. Економічне піднесення на початку нового тисячоліття спричинило скорочення обсягів виробництва в більшості господарств. Зменшуються посівні площі сільськогосподарських культур, поголів'я тварин. Значно знизилася роль цих господарств у доходах сільського населення та споживанні продуктів харчування. Однак вони залишаються основними виробниками товарної продукції, підтримуючи продовольчу безпеку не тільки сільських родин, а й усієї країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного функціонування та розвитку особистих селянських господарств не нові. Їх вивчали такі науковці, як В. Г. Андрійчук, О. А. Біттер, П. І. Гайдуцький, С. І. Дем'яненко, М. В. Зубець, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, Л. І. Михайлова, О. М. Онищенко, І. В. Прокопа, П. Т. Саблук, Г. В. Черевко, Л. О. Шепотько, М. Г. Шульський, В. В. Юрчишин та ін. Однак досі практично немає глибоких комплексних досліджень розвитку цих господарств в умовах економічного зростання, їхньої здатності адаптуватися до мінливого економічного середовища, особливо після вступу нашої країни до Світової організації торгівлі та посилення євроінтеграційних процесів.

Мета статті полягає у дослідженні розвитку та ефективності функціонування особистих селянських господарств.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України "Про особисте селянське господарство", воно становить господарську діяльність,

яку проводить без створення юридичної особи фізична особа індивідуально або особи, які перебувають у сімейних чи родинних стосунках і спільно проживають, для задоволення особистих потреб через виробництво, переробку і споживання сільськогосподарської продукції, реалізацію її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [2]. Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на свій розсуд і ризик у межах встановленого правового господарського порядку.

Особисті селянські господарства Львівської області займають значну вагу у виробництві валової продукції сільського господарства серед усіх категорій господарств. Однак системної методики їх дослідження у вітчизняній економічній науці поки що не вироблено. Однією з основних причин такої ситуації, на нашу думку, є брак статистичної інформації. Наголошуючи на труднощах дослідження особистих селянських господарств, М. Шульський назвав такі причини:

- на території кожного регіону їх є велика кількість і в розрахунку на одне господарство припадає незначна площа земельних угідь. Ці обставини не дозволяють збирати всебічну інформацію про кожне господарство, а лише окремо вибрані, що дає неповне уявлення про їх розвиток;

- точні фактичні показники, які зафіксовано державними органами щодо цих господарств, такі: місце розташування господарства, наявність земельних угідь, членів сім'ї з урахуванням віку, житлових і виробничих приміщень. Така кількість інформації є недостатня для всебічного аналізу діяльності індивідуальних господарств;

- існуюча методика збору інформації та її обсяг не дають змоги повною мірою оцінити реальний стан розвитку господарств. Фактично збирають дані в основному щодо валового виробництва продукції, наявності поголів'я тварин, площ посіву сільськогосподарських культур тощо. Майже поза обліком залишаються затрати грошових, матеріальних і трудових ресурсів на виробництво продукції. Це у свою чергу не дає змоги визначити основні економічні показники розвитку і, отже, порівняти ефективність їх функціонування з іншими організаційно-господарськими структурами [4, с. 42–43]. Погоджуючись загалом з таким твердженням, зазначимо, що, незважаючи на недоліки статистичної інформації, вона дозволяє дати достовірну оцінку розвитку особистих селянських господарств, виявити існуючі тенденції і на їх основі спрогнозувати перспективи подальшого розвитку.

Сільськогосподарська діяльність господарств населення Львівщини займає гідне місце в рейтингу регіонів України. Господарствами населення створюється близько 6,0 % валової продукції господарств населення України

і серед регіонів держави на початок 2011 року вони зайняли друге місце (після Вінницької області).

У Львівській області виробництвом сільськогосподарської продукції у 2011 р. займалися 323,1 тис. господарств населення. Їхня чисельність упродовж кількох попередніх років неухильно скорочувалася, досягнувши свого максимуму. Цілком очевидно, що таке значне скорочення чисельності особистих селянських господарств протягом останніх років ніяким чином не спричинене певними форс-мажорними обставинами, а вдосконаленням системи їх обліку. Крім особистих селянських господарств, виробництвом сільськогосподарської продукції займаються понад 280 тис. власників землі в колективних садах і городах. До них належать, головним чином, міські жителі, насамперед жителі великих міст, зокрема Львова.

З року в рік зростають площі використовуваних господарствами населення сільськогосподарських угідь. Упродовж 2009-2011 рр. вони збільшилися з 788,1 до 801,1 тис. га, тобто на 1,6 % (табл. 1).

Таблиця 1

Площа сільськогосподарських угідь у користуванні сільськогосподарських підприємств та господарств населення на кінець відповідного року, тис. га

Категорія господарства	Роки				2011 у % до 2005
	2005	2009	2010	2011	
Сільськогосподарські підприємства	256,7	245,6	236,1	230,4	89,7
з них рілля	210,2	205,4	198,7	193,9	92,2
Господарства населення	797,6	788,1	796,1	801,1	100,4
з них рілля	519,2	516,9	523,5	528,3	101,7

Джерело: розраховано автором на основі даних [3].

Зростання площ використовуваних господарствами населення сільськогосподарських угідь відбувається на тлі загального скорочення цього показника в сільськогосподарських підприємствах. Протягом 2009–2011 рр. він зменшився з 245,6 до 230,4 тис. га, або ж на 6,5 %.

Щодо темпів зростання площі ріллі в користуванні господарств населення, протягом 2009 – 2011 рр. вона збільшилася з 516,9 до 528,3 тис. га, або ж на 2,2 %. Темпи зростання площ під пасовищами і сіножатями, а також під багаторічними насадженнями були значно нижчими.

Господарствами населення області виробляється переважна частина сільськогосподарської продукції. Питома вага господарств населення в загальному обсязі валової продукції сільського господарства на початок 2011 року становила 73,7 % (в Україні – 55,1%), проте їх частка за останні роки дещо зменшилась: з 92,2 % у 2003 році та 76,0% у 2009 році.

Прискорене зростання площі сільськогосподарських угідь в господарствах населення, насамперед в особистих селянських господарствах, не призвело, однак, до адекватного зростання площ посівів сільськогосподарських культур. Протягом 2009-2011 рр. уся посівна площа в особистих селянських господарствах зростає з 317,2 до 320,8 тис. га, тобто на 1,1 % (табл. 2). При цьому практично не відбулось змін площ посівів цукрових буряків та картоплі. За цей час площі посівів під кормовими культурами скоротилися з 85,1 до 83,2 тис. га (на 2,3 %). Натомість збільшилися площі посівів зернових і зернобобових культур на 3,1 % (з 115,9 до 119,6 тис. га) та овочів на 6,6% (з 21,2 до 22,7 тис. га).

Для порівняння, незважаючи на незначний ріст посівної площі у сільськогосподарських підприємствах протягом 2009 – 2011 рр., істотний ріст відбувся у збільшенні площ посівів цукрових буряків, картоплі та овочів на 53,1 %, 31 % та 26,3 % відповідно. Натомість, на відміну від господарств населення, зменшилися площі посівів зернових і зернобобових культур на 7,2 % (з 157,2 до 146,7 тис. га).

Таблиця 2

Посівні площі основних сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення Львівської області, тис. га

Показник	Сільськогосподарські підприємства				2011 у % до 2005	Господарства населення				2011 у % до 2005
	2005	2009	2010	2011		2005	2009	2010	2011	
Вся посівна площа	393,5	234,9	221,1	242,6	61,6	311,0	317,2	319,8	320,8	103,1
у тому числі зернові та зернобобові	193,2	157,2	132,0	146,7	75,9	73,8	115,9	118,0	119,6	162,0
Цукрові буряки	15,7	7,4	12,4	15,8	100,6	10,7	1,5	1,6	1,5	14,0
Льон-довгунець	3,0	0,3	0,2	0,1	3,3	-	-	-	-	-
Картопля	1,4	2,0	2,3	2,9	207,1	104,6	93,5	92,8	93,6	89,4
Овочі	1,6	1,4	1,5	1,9	118,7	18,2	21,2	21,5	22,7	124,7
Кормові культури	160,0	26,6	22,6	23,8	14,8	103,7	85,1	85,8	83,2	80,2

Джерело: розраховано автором на основі даних [3].

Аналіз посівних площ показав значні відмінності у площі ріллі і посівів сільськогосподарських культур у господарствах населення. Оскільки ці площі, як правило, повинні співпадати, різниця між ними свідчить про фактичну їх запусненість.

Таким чином, незасіяними виявляються 207,5 тис. га ріллі в особистих селянських господарствах. Це складає понад 39,3% загальної площі ріллі. Аналіз показав, що цей показник ніяк не можна вважати завищеним. Насправді він, на нашу думку, є ще вищим. Недовикористання ріллі в особистих селянських господарствах стало поширеним явищем, особливо останніми роками. У 2001 р. показник питомої ваги посівних площ у структурі ріллі в особистих селянських господарствах Львівської області становив 88,6 %, тобто не використовувалося 11,4 % орних земель, у 2007 році 36,9 %. Отже, ступінь використання ріллі в особистих селянських господарствах протягом досліджуваного періоду ставав нижчим.

До того ж, особисті селянські господарства перебувають у дещо гірших економічних умовах порівняно із сільськогосподарськими підприємствами. Ціни, за якими вони реалізовували картоплю, молоко і молокопродукти, м'ясо і м'ясопродукти, нижчі від цін реалізації сільськогосподарськими підприємствами. Основна причина в неможливості формування крупних партій продукції, в недостатньому розвитку ринкової інфраструктури.

Висновки. У результаті підвищення рівня життя сільського населення відбувається процес поступового згортання діяльності особистих селянських господарств. За досліджуваний період у Львівській області зменшувалася їх кількість, скорочувалися посівні площі, а також чисельність поголів'я тварин. Водночас завдяки зростанню врожайності сільськогосподарських культур, підвищенню продуктивності тварин загальний обсяг виробленої продукції збільшувався. Основними видами продукції особистих селянських господарств упродовж усього періоду дослідження залишалися картопля і молоко.

Література

1. Збарський В. К. Малі форми господарювання в Україні : теорія, методологія і практика : [монографія] / В. К. Збарський. – К., 2005. – 432 с.
2. Про особисте селянське господарство : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 29.
3. Сільське господарство Львівської області у 2011 році : [Статистичний збірник]. – Львів, 2012. – 201 с.
4. Шульський М. Г. Особисті господарства населення: стан, можливості і перспективи / М. Г. Шульський. – Львів: Край, 2003. – 280 с.

Summary

Franchuk I. B., Ph.D.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**THE BASIC TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE PERSONAL
PEASANT ECONOMIES IN LVIV AREA**

General description of menage of the personal peasant economies and basic trends of development and efficiency of functioning is given in this article.

Рецензент – д.е.н., професор Пунько Б.М.